

Szegedi Tudományegyetem
Bölcészettudományi Kar
Elméleti Nyelvészeti/ Német Nyelvészeti
Doktori Program

SCHEIBL GYÖRGY

ZWEI SENATOREN BESTECHEN DREI VESTALINNEN.

**NOMINALPHRASEN MIT NUMERALIEN (NUMNP) UND DIE REFERENZIELL-
STRUKTURELLE AMBIGUITÄT IM DEUTSCHEN**

ZWEI SENATOREN BESTECHEN DREI VESTALINNEN. [KÉT SZENÁROT MEGVESZTEGET HÁROM
VESTA-SZÜZET.]
SZÁMNEVES FŐNÉVI CSOPORTOK (NUMNP) ÉS A REFERENCIÁLIS-STRUKTURÁLIS
TÖBBÉRTELMŰSÉG A NÉMETBEN

DOKTORI (PH.D.) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

SZEGED

2004

0. A DOLGOZAT CÉLJA, FELÉPÍTÉSE

A többes számú főnévi csoport (PNP) szemantikájának vizsgálata a nyelvészetben már több, mint 25 éves történetre tekint vissza, melynek mérföldkövei BENNETT (1975), SCHA (1981), LINK (1983), LANDMAN (1989), LASERSOHN (1995), SCHWARZSCHILD (1996) és RIJKHOFF (2002). A többes szám szemantikai vizsgálatával kapcsolatos kutatásokat kezdettől fogva elsősorban olyan kérdések foglalkoztatják, mint a disztributivitás, a kvantifikáció, a többes számú anaforák, a koreferencia, az ontológia és a többes szám leírására alkalmas formális nyelv kidolgozása. Dolgozatomban egy nem kevésbé központi kérdéskört vizsgállok: a többes számú főnévi csoportok többértelműségeit.

A dolgozat középpontjában a többes számú főnévi csoport, elsősorban a számneves NP többértelműségei állnak a németben: kollektív/ disztributív valamint hatóköri többértelműségek, melyeket összefoglalóan referenciális-strukturális többértelműségnek nevezek.

A vizsgált többértelműségeket a grammatikai többértelműségek csoportjába sorolom, melyek a kontextusból kiragadott mondatokat jellemezhetik, ezért az ilyen többértelműséget mutató mondatokat, mint például a dolgozatom címében szereplőt is, a kontextuális tényezők teljes kiiktatásával, tisztán nyelvtani eszközökkel kívánom magyarázni. Céлом a lehetséges interpretációk (olvasatok) levezetése.

A kollektív/ disztributív és hatóköri többértelműségeket szisztematikus többértelműségeknek nevezem, mivel előfordulásuk nem csak egy nyelvre jellemző. Ezért vizsgálatuk a németben feltételezi bizonyos tipológiai szempontok figyelembevételét is.

Számos munka foglalkozik a referenciális-strukturális többértelműséggel más nyelvekben, például az angolban, de az angol alapján kidolgozott szemantikai elméletek (még ha univerzális jellegűek is) nem alkalmazhatók közvetlenül a németre. Ezért céлом a német adatok vizsgálatával annak bemutatása, hogyan ötvözhetők az univerzális igényű felismerések a német nyelvspecifikus jellemzőivel.

A fenti többértelműségek okai a mondat alatti nyelvi szinteken keresendők, ennek ellenére a mondatot tekintem a nyelvi többértelműség megjelenési szintjének. Vizsgálatomat az igazságfeltételes szemantika eszközeivel, de lehetőség szerint informálisan végzem.

A dolgozat négy fejezetre tagolódik. Az első fejezet a mondat szintjéről indul ki: definiálja és osztályozza a grammatikai többértelműséget, valamint lokalizálja a referenciális-strukturális többértelműséget.

A második fejezet a mondatot alkotó frázisok szintjére helyezi át az elemzést. Ebben a részben arra keresem a választ, hogy a referenciális-strukturális többértelműségért az NP, a VP vagy mindkettő többértelműsége felelős-e. Áttekintem a kurrens elméleteket, és elemzem az eddigi megoldási javaslatokat.

Egy rövid szintaktikai áttekintő után azt vizsgálom, kereshetők-e a többértelműség okai a VP-ben. Ismertetem a VP-elméletek alapvető érveit, és amellet érvelek, hogy a referenciális-strukturális többértelműségért nem a VP felelős. Ennek alternatívájaként megfogalmazok egy hipotézist, mely a többértelműségért az NP-t, elsődlegesen az NP szemantikáját teszi felelőssé.

Az elemzést ezután a PNP morfológiai szintjén folytatom. A számneves főnévi csoport összetevőinek (determináns/ számnév, főnévi fej, többesszám-jelölő) szintaktikai és szemantikai szerepét vizsgálom a többértelműségekben.

A harmadik fejezet ismét a mondatok szintjét vizsgálja. Itt vázolom a Kétszintű referencia elméletet (2ER), melynek keretében a többértelműségeket magyarázom. 3.1-ben a kollektív predikáció/ interpretáció áll a középpontban. 3.2-ben a hatóköri többértelműségekkel, 3.3-ban pedig egyéb speciális értelmezési lehetőségekkel foglalkozom.

A negyedik fejezet végül összefoglalja az eredményeket, és megfogalmazza a témával kapcsolatos egyéb kutatási területeket/ irányokat.

1.1 A REFERENCIÁLIS-STRUKTURÁLIS TÖBBÉRTELMŰSÉG

A dolgozat középpontjában a kollektív/ disztributív valamint hatóköri többértelműséget mutató mondatok állnak, pl. (1).

(1) Zwei Senatoren bestechen drei Vestalinnen.

Célom (1) többértelműségének feloldása, azaz összes lehetséges olvasatának levezetése. Kizárólag a grammatika által előállított többértelműséggel foglalkozom, ezért (1) minden lehetséges értelmezését egyenrangú olvasatként és a kontextuális tényezők esetleges egyértelműsítő szerepét teljes mértékben kiiktatva kívánom levezetni, azaz nem vizsgálom, hogy egy adott megnyilatkozás esetén (1) mely olvasatai törlődnek.

Grammatikai többértelműség alatt szisztematikus alternatívák meglétét értem a szemantikai interpretációban. (1) azért többértelmű, mert egyszerre több proposíciót fejez ki, tehát több szintaktikai/ szemantikai reprezentációja van, vö. VAN DEEMTER (1996) definícióját (2)-ben.

(2) **Grammatikai többértelműség:** S nyelv α mondata grammatikailag többértelmű akkor, ha teljesül a következő két feltétel:

(i) S nyelv G nyelvtana α -hoz különbözően kódolt B_1 - B_n jelentéseket rendel és

(ii) létezik S nyelvnek egy olyan β mondata, amelyhez ugyanaz a G nyelvtan α lehetséges jelentései közül pontosan egyet rendel hozzá.

(i) és (ii) teljesülése esetén β -t S és G viszonylatában α egyértelműsítő parafrázisának nevezzük.

(1)-nek a fenti definíció értelmében legalább két különbözően kódolt jelentése van, melyeket (1') és (1'') egyértelműsítő parafrázisokkal különböztethetünk meg.

(1') Létezik a szenátoroknak egy kéttagú csoportja, és ők együttesen megvesztegetnek három Vesta-szüzet. (kollektív olvasat)

(1'') Létezik két szenátor, és mindegyikük megveszteget három Vesta-szüzet. (disztributív olvasat)

1.2 A REFERENCIÁLIS-STRUKTURÁLIS TÖBBÉRTELMŰSÉG LOKALIZÁLÁSA

(1) referenciális-strukturális többértelműsége lokalizálható, azaz kompozicionálisan levezethető a mondat összetevőiből. A mondatot alkotó frazális szinten elvileg lokalizálható lehet az igei csoportban (VP-elméletek), a főnévi csoportban (NP-elméletek) vagy mindkettőben (NP+VP-elméletek).

Először a többértelműség VP-lokalizálásának lehetőségét vizsgálom, és áttekintem VP-elméleteknek a referenciális-strukturális többértelműség lokalizálására vonatkozó alapvető érveit, LASERSOHN (1995), SCHWARZSCHILD (1996).

Szembehelyezkedek ezekkel az elméletekkel, és bizonyítani próbálom, hogy minden olyan elmélet hibás, mely a különböző értelmezések létrejöttéért kizárólag az ige (lexikális) szemantikáját teszi felelőssé (lexikális szemantikai, operátoralapú elméletek).

Ehelyett javaslatot teszek a referenciális-strukturális többértelműség NP-lokalizálására, és amellet érvelek, hogy (1) többértelműségéért a két PNP (*zwei Senatoren, drei Vestalinnen*) szemantikája a felelős.

(H1) A referenciális-strukturális többértelműségek NP-lokalizálása (hipotézis): A többes számú főnévi csoporttal alkotott mondatok többértelműségeinek okai a PNP-ben, alapvetően a PNP szemantikájában keresendők.

2 TÖBBES SZÁMÚ FŐNÉVI CSOPORTOK (PNP)/ SZÁMNEVES FŐNÉVI CSOPORTOK (NUMNP)

A PNP elemzése morfológiai/ morfoszintaktikai leírásukkal kezdődik. A német nyelvben a PNP-k – az egyes számú NP-vel ellentétben – morfológiailag/ morfoszintaktikailag jelölt alakok (többesszám-jelölő jelenléte). A német nyelvben az alábbi három többesszám-jelölőt különböztetem meg:

2.1 Többes számú inflexió (a pluralizálás morfológiai eszköze): PNP_{infl}, pl. *Senatoren*

2.2 *und* (szintaktikai eszköz) PNP_{und}, pl. *Juno und Minerva*

2.3 Számnevek/ számnévszerű elemek (mondattani eszköz): NumNP, pl. *zwei Senatoren*.

2.1 TÖBBES SZÁMÚ INFLEXIÓ

A többes számú inflexió a puszta PNP esetében többesszám-jelölőként szerepel (*Senatoren*). Ezzel szemben a NumNP-ben (*zwei Senatoren*) csak egyeztetési okokból jelenik meg minden szemantikai funkció nélkül. Ehelyett a számnév veszi át lehetséges szerepeit, amely ezáltal a többes számú inflexió mint a többes szám morfológiai eszköze mellett szintaktikai eszközként járul hozzá a PNP létrejöttéhez. Ahogyan a német nyelvben a főnév nyelvtani neme és esete a főnév helyett, illetve vele párhuzamosan a determinánsra van kódolva, úgy a szám esetén is hasonló tételezhető fel. A többes számú inflexió és a számnevek (továbbá számnévszerű elemek, mint *viel*, *einige* etc. és az *und*) közötti funkcionális megoszlás arra enged következtetni, hogy az előbbi multifunkcionális, de nem közvetlenül többértelmű.

2.2 UND

Az *und*-nak a referenciális-strukturális többértelműségben betöltött szerepével kapcsolatban abból indulok ki, hogy a PNP_{und} szintaktikai szerkezete és szemantikai reprezentációja között határozott párhuzam lelhető fel. A frazális koordinációt minden esetben, tehát attól függetlenül, hogy a mondat kollektív vagy disztributív interpretációjáról van-e szó, frazális koordinációként értelmezem. Ezáltal az *und*-ról egyfajta multifunkcionalitást tételezek fel, anélkül hogy egyúttal többértelműnek tartanám. Olyan egységes elemzést kívánok biztosítani az *und*-nak, amelyből a PNP_{und} lehetséges többértelműségei is levezethetők.

2.3 SZÁMNEVEK

A kvantitatív-predikátum elmélet értelmében (KAMP/ REYLE (1993), OJEDA (1993)) a számneveket és számnévszerű elemeket (ideértve az *ein*-t és a *kein*-t is) a szemantikai elemzés során nem determinánsként/ kvantorként kezelem, hanem (3) értelmében kardinális predikátumként elemzem őket.

(3) **kardinális/ kvantitatív predikátum:** A kvantitatív-predikátum elmélet alapján minden és csak a kardinális determinánsok elemezhetők kardinális/ kvantitatív predikátumként. Egy determináns kardinális predikátumként értelmezhető, ha teljesül, hogy $\text{Det}(X,Y) \Leftrightarrow |X \cap Y| = n_{\text{det}}$, ahol n_{det} -nek a Det által meghatározott értéke független $|X|$ -tól.

A kardinális/ kvantitatív predikátumok a szintaxisban N'-modifikátorként az A_{qu}P-pozícióban helyezkednek el. A főnév kvantitatív specifikációját szolgálják és azzal kétféle szempontból is kompatibilisnek kell lenniük:

- (i) Az esszenciális kompatibilitás azt jelenti, hogy a kvantitatív melléknév és a főnév egyaránt érzékeny a megszámlálhatóságra (vö. 2.4).
- (ii) A formai kompatibilitás azt jelenti, hogy a melléknév számban egyezik a főnévvel (vö. a szemantikailag üres főnévi többes számú inflexió).

A többesszám-jelölökkel ellátott PNP-vel kapcsolatban a következő két kérdésre keresem a választ:

- (4a) Mutatnak-e referenciális párhuzamot a morfoszintaktikailag többes számúként jelölt NP-k különböző csoportjai a németben?
- (4b) Vannak-e a németben olyan morfoszintaktikailag egyes számúnak tekinthető NP-k, amelyek referenciális viselkedésükben a PNP-re hasonlítanak, s ha igen, hogyan illeszthetők be a teljes rendszerbe?

2.4 NOMINÁLIS PREDIKÁTUMOK ÉS A MEGSZÁMLÁLHATÓSÁG

A németben lexikális szinten elkülönülnek a megszámlálható és a megszámlálhatatlan főnevek, vö. (5).

(5) **Megszámlálhatóság:** A megszámlálhatóság feltétele egy referenciálisan elérhető egység, az ún. Természetes Egység (TE) megléte a nominális predikátumok szemantikai reprezentációjában.

A TE szerepét három összefüggésben vizsgálom:

(a) TE a nominális predikátumok lexikális jellemzésében: A TE jelenléte elkülöníti az egyedi közneveket (*Senator*) és a gyűjtőneveket (KOLLN, *Gruppe*) a többi főnévtől. E különbség a megszámlálhatóság következő tesztjeiben is megnyilvánul: **(i)** pluralizálhatóság, **(ii)** számnévvvel való kombinálhatóság, **(iii)** egyes számú pusztá NP hiánya.

(b) TE a számolásban: A számolás feltételezi egy mértékegység jelenlétét. Ez a mértékegység a megszámlálható főnevek esetén a szemantikai jellemzésükbe beépített TE.

(c) TE a főnév kardinális specifikációjában: Ha a TE-paraméter megjelenik a főnév lexikális jellemzésében, úgy azt – a főnév referenciális változójához hasonlóan – az NP szintjén azonosítani kell, amiből az következik, hogy a megszámlálható főnévnek kardinális/ kvantitatív specifikációra, vagyis egy kardinális/ kvantitatív predikátumként analizálható összetevőre van szüksége. Ez a specifikáció a németben alapvetően a következő szintaktikai/ morfoszintaktikai eszközökkel megy végbe:

(i) A főnév kardinális/ kvantitatív specifikációja az A_{qu}P-pozícióban megjelenő melléknévvvel, mint a példák dőlten szedett elemei (6a)-ban:

(6a) *ein* Senator, (die) *drei* Senatoren, *einige* Senatoren, dieser *eine* Senator, kein Senator [= NEG ... *ein* Senator]

(ii) A főnév kardinális/ kvantitatív specifikációja a főnévi inflexió útján. Ha az A_{qu}P-pozícióban nem áll kardinális/ kvantitatív melléknév, akkor a szemantikailag azonos funkciót betöltő többes számú inflexió (vagy az *und*) veheti át a szerepét. Vö. a következő példákat:

(6b) Senator-*en*, keine Senatoren [= NEG ... Senator-*en*]

3.1 A KOLLEKTÍV PREDIKÁCIÓ

3.1.1 A KÉTSZINTŰ REFERENCIA ELMÉLETE (2ER)

A NumNP és összetevőinek leírása után ismét a mondat szintjével foglalkozom, és ismertetem a **Kétszintű referencia elméletét** (2ER), amelynek keretében levezetem a referenciális-strukturális többértelműségeket. A 2ER elmélet a következő követelményeknek tesz eleget:

- a **(H1)**-en és a kvantitatív-predikátum elméleten alapul,
- a KOLLN-okat beilleszti a teljes rendszerbe és
- megadja a PNP alapolvasatát, valamint kijelöli a kollektív predikátumok egy speciális osztályát.

A 2ER elmélet az NP két referenciális szintjét különbözteti meg:

1. A referencia kollektivizáló szintjét, azaz **K**-szintjét. Ha egy NP képes a **K**-szinten való referenciára, akkor strukturált referenciával (vagy 2ER) rendelkezik.
2. A referencia individualizáló szintjét, az **I**-szintet, vagyis ennek a teljességnek az egyes alkotóelemekre vonatkozó referenciáját.

A strukturált referencia azt jelenti, hogy az NP képes **K**-szintre referálni. Nem minden NP osztály képes azonos módon a referencia ezen módjára. Így a kvantifikáló NP-k (*fast jede Vestalin*) vagy az egyes számú NP-k (*Juno*) (kivéve KOLLN) nem rendelkeznek strukturált referenciával, ellentétben a nem kvantifikáló PNP-vel (*zwei Senatoren*) és a KOLLN-okkal (*eine Gruppe*), vö. (7).

- (7) **Az NP kétszintű referenciája:** minden olyan NP kétszintű referenciával rendelkezik, amelyben nem üres többes számú inflexió, egy TÖBB, MINT 1 mennyiségi információt hordozó kardinális/ kvantitatív melléknév vagy az *und* kötőszó van.

A 2ER értelmében a (4a)-(4b) kérdésekre a (8a)-(8b) válaszok adhatók:

- (8a) A morfoszintaktikailag többes számúként jelölt NP-k referenciális párhuzama abban áll, hogy a többesszám-jelölőknek köszönhetően strukturált referenciával (2ER) rendelkeznek, azaz képesek a **K**-szintre referálni.

Az NP szerepe a referenciális-strukturális többértelműség létrejöttében (például a kollektív értelmezésben) annál is nyilvánvalóbb, mert csak bizonyos NP-osztályok szerepelhetnek kollektív predikációban. Amennyiben a mondat kollektív értelmezése lehetséges, az NP denotátumát – informális segédfogalommal – GRUPPE-nak (GR) nevezem. A 2ER elmélet értelmében csak azok az NP-k denotálnak GR-t, melyek képesek **K**-szinten referálni. A kvantifikáló NP-k és az egyes számú NP-k (a KOLLN kivételével), melyek erre nem képesek, összeegyeztethetetlenek a kollektív predikációval. A nem kvantifikáló PNP-k és a KOLLN-ok azonban referálhatnak GR-ra, és ezért lehetővé teszik a mondat kollektív értelmezését. A **K**-szintre való referálás képessége ezeknél az NP-kenél részben a többesszám-jelölő jelenlétéből, amennyiben ez a TÖBB, MINT 1 mennyiségi információt hordozza (PNP), részben a főnévi fő lexikális referenciájából, ti. a kollektív referenciából (KOLLN) adódik.

A KOLLN-okkal kapcsolatban megállapítható, hogy átmenetet képeznek az egyedi köznevek és az anyagnevek között. A lexikális jellemzésükből kitűnik, hogy egy Természetes Egység/TE-paramétert vezetnek be referenciájuk **K**-szintjén, ebből következően szerepelhetnek többes számban és számneves szerkezetekben.

(8b) A KOLLN-ok egy olyan morfológiailag egyes számú főnévosztály tagjai, amely a PNP-hez hasonló referenciális viselkedést mutat: strukturált referenciával rendelkezik (referencia a **K**-szinten, koreferencia a PNP-vel).

3.1.2 A GR BELSŐ SZERKEZETE

A **K**-szintre való referencia képessége az a tulajdonság, amelyen valamennyi kollektív olvasatot kiváltó NP osztozik. Ezek az NP-k azonban referenciális strukturáltságukban különbözhetnek egymástól. A következő két típust különböztetem meg:

(a) **K+I**-referenciájú GR: a **K**-szinten túl van egy aktív, referenciálisan hozzáférhető **I**-szint (pl. PNP).

(b) **K**-referenciájú GR: az **I**-szint referenciálisan inaktív. (b) egyrészt akkor áll elő, ha az individuális tagokra való referálás lexikálisan blokkolva van (KOLLN), másrészt, ha a **K**-szint és az **I**-szint közötti viszony utólagosan felfüggesztődik (pl. PNP a valódi kollektivitásban).

3.1.3 A PNP ALAPOLVASATA ÉS A KOLLEKTÍV PREDIKÁTUMOK

Ha a **K**-szint bevezetődik, a predikátum alkalmazása ezen a referenciális szinten történik, tehát a PNP-knél a kollektív értelmezés preferált, egyes számú KOLLN-oknál pedig az egyedül lehetséges olvasat.

A lexikális vagy komplex predikátumok egyetlen speciális osztályát különítem el, amelyet az jellemez, hogy csak **K**-szintre referáló argumentumokra alkalmazható (PNP, KOLLN). Ezeket a predikátumokat kollektív predikátumoknak nevezem. A strukturált referencia az argumentumaikra vonatkozó szelekciós megszorítás.

3.2 A HATÓKÖRI TÖBBÉRTELMŰSÉGEK

A hatóköri többértelműséggel rendelkező mondatok olvasatainak levezetésére egy hatóköri mechanizmust definiálok, melynek jellemzői, hogy

- opcionális és nem iterabilis,
- két NP között közvetlen hatóköri viszonyt határoz meg,
- az NP értelmezését nem teszi függővé annak szintaktikai helyzetétől,
- szisztematikus hatóköri/ hatókör nélküli levezetésekkel dolgozik és
- a hatókört az érintett NP-k közötti referenciális függőséggel azonosítja, vö. LANDMAN (1996).

A hatóköri többértelműség (9)-hez hasonló eseteit vizsgálom.

(9) Zwei Gladiatoren haben einen Löwen getötet.

(9)-nek két olvasata van: egy disztributív hatóköri olvasata (DSL), melynek (9') az egyértelműsítő parafrázisa és egy kollektív olvasata, (9'').

(9') Es gibt zwei Gladiatoren und beide haben einen Löwen getötet.

(9'') Zwei Gladiatoren haben gemeinsam einen Löwen getötet.

Ad (9'): A hatóköri olvasatokra vonatkozóan a következő állapítható meg: (9)-ben NP₁ (*zwei Gladiatoren*) és NP₂ (*einen Löwen*) között ELVILEG a következő hatóköri viszonyok lehetségesek:

- (i) aszimmetrikus hatóköri rendezés az NP-k között,
- (ii) aszimmetrikus inverz hatóköri rendezés az NP-k között és
- (iii) szimmetrikus hatóköri rendezés az NP-k között.

(9) esetében különbséget tesztek jelöletlen és jelölt hatóköri rendezés között. A tipologiai adatok alapján a németben azt a hatóköri konstellációt tekintem jelöletlennek, amely a két NP felszíni sorrendjét tükrözi, míg egy mondat inverz hatóköri olvasatai mindig jelöltnek tekintendők. (9) egyedüli hatóköri olvasata az NP₁ nagy hatókörével előálló jelöletlen DSL: (i), (ii) és (iii), ha (9) létező olvasatai lennének, csak jelölt hatóköri rendezésnek minősülhetnének.

A (9) hatóköri tényezőjének vizsgálata két komponensből tevődik össze: A **(H1)**-gyel kompatibilis szemantikai hatóköri tényezőket a jelöletlen hatóköri relációk alapján definiálok, ezáltal egy tisztán szemantikai alapon felépülő hatóköri mechanizmus áll elő a németre. Ezt a hatóköri tényezőt referenciális hatóköri potenciálnak nevezem: **(SF1)**, azaz az NP referenciális tulajdonságai alapján előálló hatóköri opciói. Az, hogy (9)-ben NP₁-nek hatóköre van NP₂ felett, azt jelenti, hogy NP₁ NP₂-t referenciálisan (numerikusan) függővé teszi: a megölt oroszlánok száma a gladiátorok számától függhet.

Amennyiben a két NP közt hatóköri rendezés van, a tág hatókörű NP a disztributív relációban disztribúciós forrásként szerepel, és a referenciája **I**-szintjével vesz részt a relációban, vö. (10)-(11). A *zwei Gladiatoren* autonóm, az *einen Löwen* pedig függő referenciájú, vö. (12).

- (10) **1. általánosítás:** Azt az NP-t, amely egy hatóköri konstellációban tág hatókörrel rendelkezik, mindig disztribúciós forrásként értelmezzük.
- (11) **2. általánosítás:** Az a disztributivitásra nézve nem inherensen jelölt NP, amely egy disztributív relációban disztribúciós forrásként lép fel, referenciája **I**-szintjével vesz részt a relációban. Nem triviális disztribúció **K+I**-referenciájú NP esetén állhat fenn, de olyan NP-nél nem, amely szinguláris individuumot denotál vagy csak **K**-referenciával rendelkezik.
- (12) **3. általánosítás:** Az az NP, amely a hatóköri relációban szűk hatókörrel szerepel, referenciálisan függő.

(SF1)-et kiegészítem a német nyelv két nyelvspecifikus hatóköri tényezőjével. (SF2) alatt az NP lexikális hatóköri potenciálját, azaz az argumentumok esethierarchiáját értem, (SF3) pedig a precedenciát, az NP-k lineáris sorrendjét jelenti a mondatban. (9) esetében az alany magasabban helyezkedik el az argumentumok esethierarchiáján, mint a tárgy és a két NP közötti precedencia-viszony az alany topikalizációjával jön létre, vö. FREY (1993). (SF1) és (SF2) meghatározza (9) egyetlen lehetséges hatóköri rendjét: az aszimmetrikus hatóköri viszonyt NP₁ és NP₂ között.

Ad (9''): Párhuzamosan a DSL-vel mindig van lehetőség a mondatban egy hatókör nélküli olvasat levezetésére is. (9)-nél ez akkor áll elő, ha NP₂-t nem úgy értelmezzük, hogy referenciája függ NP₁-től. Az eredmény a mondat kollektív olvasata, vö. (9'''), amely akkor igaz, ha két gladiátor közösen ölt meg egy oroszánt.

3.3 A KOLLEKTÍV ÉRTELMEZÉS SPECIÁLIS MEGJELENÉSI FORMÁI

A kollektív olvasat értelmezési lehetőségek széles skálájának átfogó megnevezése. Dolgozatomban a következő formáit vizsgálom: kumulatív, Branching-, köztes olvasatok valamint egyéb speciális kollektív értelmezések.

A KUMULATÍV OLVASAT

(13) példa a kumulatív olvasatra.

(13) Zwei Konsuln suchen drei Provinzen auf.

kumulatív olvasat: '2 konzulra igaz, hogy összesen 3 tartományt keresett fel, és 3 tartományra igaz, hogy összesen 2 konzul kereste fel, bármilyen megoszlásban történt is ez konzulok és tartományok között.'

A két NP referenciálisan független egymástól, ami a mondat hatókör nélküli levezetése mellett szól. A 2ER elméletben a kumulatív olvasat nem önálló olvasat, hanem a kollektív értelmezés egyik esete. (13)-ban mindkét NP-nek strukturált referenciája van. Az NP-referencia **I**-szintje és **K**-szintje közötti szoros kapcsolat miatt (a **K**-szint az **I**-szint ismeretében meghatározható) a

predikáció induktív: implikáció az **I**-szintről a **K**-szintre (szummatív implikáció) és a **K**-szintről az **I**-szintre (involválás).

BRANCHING-OLVASAT

(13) a Branching-olvasatra is lehet példa.

(13) Zwei Konsuln suchten drei Provinzen auf.

Branching-olvasat: 'Van 2 konzul és 3 tartomány, és mindegyik konzul mindegyik tartományt felkereste.'

A Branching-olvasat szintén felfogható a kollektív olvasat aleseteként. Kollektív levezetés által jön létre, tehát mindkét NP **K**-szinten referál. A kumulatív olvasathoz abban hasonlít, hogy hatókör nélküli levezetése van, s ezért a két NP referenciálisan független egymástól. Eltér tőle viszont az alanyi és tárgyi NP által denotált individuumhalmazok közti relációban: szigorúan disztributív a reláció a Branching-olvasatnál, de nincs szigorú disztribúció a kumulatív olvasatnál.

KÖZTES OLVASATOK

(14) a köztes olvasatot példázza a németben.

(14) Die Patrizier und die Plebejer trafen sich.

köztes olvasat: 'A patriciusok találkoztak, és a plebejusok találkoztak.'

A köztes olvasatok olyan értelmezések, amelyekre jellemző bizonyos fokú disztributivitás, de nem tesznek eleget a disztributivitás hagyományos fogalmának (atomi univerzális kvantifikáció).

A 2ER elmélete minden köztes olvasatot a kollektív olvasatra vezet vissza (szummatív implikáció). **(H1)** valamint az olvasatok számának minimalizálását célzó metodológiai elv figyelembevételével vezetem le a köztes olvasatokat: csak azokra a referenciális struktúrákra alkalmazható ez az értelmezés, amelyeknek egyértelmű szintaktikai párhuzamuk van, pl. az *und* kötőszóval történő szintaktikai koordináció formájában, vö. (14).

VALÓDI, ÁLKOLLEKTIVITÁS, IT-TOOK-N-KOLLEKTIVITÁS

Példaként tekintsük (15) valódi és álkollektív értelmezését.

(15) Die zwei Konsuln ließen dreißig wertvolle Statuen aus Sizilien stehlen (und nach Rom transportieren.)

valódi kollektivitás: 'A két konzul egy kollektív aktus (kollektív tervezés/ végrehajtás) keretében ellopott 30 szobrot, ezen belül nem (vagy nem egyértelműen) állapítható meg, külön-külön milyen szerepük volt a közös aktusban.'

áلكollektivitás/ Team-Credit-kollektivitás: A kollektív cselekmény az egyes konzulok egyéni közreműködésének összegződéséeként realizálódik, pl. 'a konzul 25, b konzul 5 szobrot lopott el.'

A valódi kollektivitást abból a feltételezésből vezethetjük le, hogy az NP(-k) csak a **K**-szintre referál(nak). A referenciálisan inaktív **I**-szint miatt a (15)-ben szereplő NP-k a KOLLN-ra jellemző referenciát mutatnak. Emiatt nincs rész–egész kapcsolat, így valódi kollektivitás esetében nincs mód implikációra sem az **I**-szintről a **K**-szintre (szummatív implikáció), sem a **K**-szintről az **I**-szintre (involválás) : a predikáció nem induktív.

A valódi kollektivitással ellentétben az ál-/ Team-Credit-kollektivitás esetén (LASERSOHN (1995)) megmarad a szoros kapcsolat a GR és annak alkotóelemei között. A kollektív cselekmény az egyes GR-elemek egyéni cselekményeinek összegződéséeként realizálódik. Mindkét PNP **K+I**-szintre referál. A predikáció induktív.

(16) Keine sechs Männer schafften die Statuen nach Rom.

it-took-n-kollektivitás: A kollektív aktus végrehajtásához kevesebb, mint hat emberre volt szükség.

A NumNP esetén ún. individuális és összegolvasatokat különíttek el. Az individuális olvasatban a NumNP által denotált individuumhalmazt alkotó individuumok állnak előtérben, míg a számnév által hordozott mennyiségi információ a háttérben marad (valódi kollektivitás). Az összegolvasatban ezzel szemben az individuumhalmaz mennyiségi információja áll az előtérben, míg a halmaz elmeinek individualizációja a háttérbe szorul (*it-took-n-kollektivitás*). Ez a különbség nem igazságfeltételes, de összefügg a számneves NP megválasztásával. Az

egyres NumNP-osztályok ugyanis különböző mértékben hajlamosak az individuális és összegolvasatra, pl. egy jobb monoton csökkenő NP, mint a *keine sechs Männer* preferáltan összegolvasatú.

HIVATKOZÁSOK

- BENNETT, M. (1975): *Some Extensions of a Montague Fragment of English*. Indiana University Linguistic Club, Bloomington
- FREY, W. (1993): *Syntaktische Bedingungen für die semantische Interpretation. Über Bindung, implizite Argumente und Skopus* [= *studia grammatica* XXXV], Akademie Verlag, Berlin
- KAMP, H./ U. REYLE (1993): *From Discourse to Logic. Introduction to Modeltheoretic Semantics of Natural Language, Formal Logic and Discourse Representation Theory*. Kluwer, Dordrecht
- LANDMAN, F. (1989): Groups I. – In: *Linguistics and Philosophy* 12, 559–605.
- LANDMAN, F. (1996): Plurality. – In: S. LAPPIN (Hg.): *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*, Blackwell, Cambridge, Massachusetts, 425–457.
- LASERSOHN, P. (1995): Plurality, Conjunction and Events. – In: *Studies in Linguistics and Philosophy* 55 [= SLAP], Kluwer, Dordrecht
- LINK, G. (1983): The Logical Analysis of Plurals and Mass Terms: A Lattice-Theoretical Approach. – In: R. BÄUERLE/ C. SCHWARZE/ A. V. STECHOW (Hgg.): *Meaning, Use, and Interpretation of Language*, de Gruyter, Berlin, 302–323.
- OJEDA, A. (1993): *Linguistic Individuals* [= CSLI 31], Stanford
- RIJKHOFF, J. (2002): *The Noun Phrase* [= Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory], Oxford University Press, Oxford
- SCHA, R. (1981): Distributive, Collective and Cumulative Quantification. – In: J. GROENENDIJK et al. (Hgg.): *Formal Methods in the Study of Language*, Mathematical Center, Amsterdam
- SCHWARZSCHILD, R. (1996): *Pluralities* [= SLAP 61], Kluwer, Dordrecht
- VAN DEEMTER, K. (1996): Towards a Logic of Ambiguous Expressions. – In: K. V. DEEMTER/ S. PETERS (Hgg.): *Semantic Ambiguity and Underspecification* [= CSLI 55], Leland Stanford Junior University, 203–237.

SCHEIBL GYÖRGY PUBLIKÁCIÓI

- SCHEIBL, GY. (1999a): *Einer für alle – alle für einen*. Wie entsteht die distributive Interpretation? – In: BASSOLA P./ CH. OBERWAGNER/ G. SCHNIEDERS (Hgg.): *Schnittstelle Deutsch, Linguistische Studien aus Szeged, Festschrift für Pavica Mrazović* [= Acta Germanica 8], JATE, Szeged, 117–130.
- SCHEIBL, GY. (1999b): Zu den Existenzkonstruktionen im Deutschen und im Ungarischen. – In: *DuFu* 1/1999, 60–73.
- SCHEIBL, GY. (2000): Zur Unterscheidung thetisch–kategorisch in deutschen ES-Konstruktionen. – In: *Deutsche Sprache* 4/2000, 372–384.
- SCHEIBL, GY. (2001a): *Drei Musketiere*. Zur semantischen Behandlung von indefiniten Nominalphrasen mit Numeralien. Teil I. – In: KERTÉSZ A. (Hg.): *Sprachtheorie und germanistische Linguistik* 11.1, 93–121.
- SCHEIBL, GY. (2001b): *Drei Musketiere*. Zur semantischen Behandlung von indefiniten Nominalphrasen mit Numeralien. Teil II. – In: KERTÉSZ A. (Hg.): *Sprachtheorie und germanistische Linguistik* 11.2, 209–237.
- SCHEIBL, GY. (2001c): Modalduplexe: Sätze mit zwei Modalverben. – In: GAÁL-BARÓTI M./ BASSOLA P. (Hgg.): „*Millionen Welten*“, *Festschrift für Árpád Bernáth zum 60. Geburtstag*, Osiris, Budapest, 469–488.
- SCHEIBL, GY./ GYÁFRÁS E. (2003): *Grammatik–Morphologie. Ein Übungsbuch für Fortgeschrittene*. JATE Press, Szeged (egyetemi jegyzet német szakos hallgatóknak)
- SCHEIBL, GY. (2004a): Kontrastiv-typologische Aspekte der Skopusambiguität. – In: CZICZA D./ HEGEDŰS I./ KAPPEL P./ NÉMETH A. (Hgg.): *Wertigkeiten, Geschichten und Kontraste. Festschrift für Péter Bassola zum 60. Geburtstag*, Grimm Kiadó, Szeged
- SCHEIBL, GY. (2004b): *222 pontban a német nyelvtan*. Maxim Kiadó, Szeged